

Rivayet İlmi Açısından İlk İnen Vahiy Hakkındaki Rivayetlerin Değerlendirilmesi - Merfû' Rivayetler Özelinde -

Muhammed Mahmut Başeğmez | 0009-0009-8862-8794 | 204267012003@selcukedu.tr

Yüksek Lisans Öğrencisi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hadis Anabilim Dalı, Konya, Türkiye

ROR ID: [045hgzm75](https://orcid.org/045hgzm75)

Öz

Siyer, tarih, tefsir ve hadis kaynaklarında 'Evvelü mâ nezel' ya da diğer bir ifadeyle 'ilk inen vahiy' konusunda hadis kitaplarında tespit edebildiğimiz kadarıyla muhtevaları farklı üç merfû' rivayet bulunmaktadır. Bunların yanında birçok mevkuf ve maktû' rivayetler de bulunmaktadır. Ancak makale boyutunu aşacağı düşüncesiyle mevkuf ve maktû' rivayetlere yer verilmemiştir. İlgili merfû' rivayetlerden birincisi 'Alak sûresinin 1-5. ayetlerinin ilk inen vahiy olduğunu ifade eden Hz. Âişe (ö. 58/678) rivayeti, ikincisi Müddessir sûresinin 1-5. ayetlerinin ilk inen vahiy olduğunu ifade eden Hz. Câbir (ö. 78/697) rivayeti, üçüncüsü ise Fâtiha sûresinin tamamının ilk inen vahiy olduğunu ifade eden tabiîn Ebû Meysere 'Amr b. Şurahbîl'in (ö. 63/683) mürsel rivayetidir. Makalemizde zikri geçen rivayetlerin, hadis ilmi açısından değeri ve ilk inen ayetlerin bu rivayetler özelinde tespiti yapılmıştır. Elde edilen bulgularla birlikte, Hz. Âişe'nin, Hz. Câbir'in ve Ebû Meysere 'Amr b. Şurahbîl'in merfû' rivayetleri dikkate alındığında, 'Alak sûresinin 1-5. ayetlerinin ilk inen vahiy oldukları sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler

Hadis, İsnâd, Metin, Nüzûl, İlk İnen Vahiy.

Atıf Bilgisi

Başeğmez, Muhammed Mahmut. "Rivayet İlmi Açısından İlk İnen Vahiy Hakkındaki Rivayetlerin Değerlendirilmesi - Merfû' Rivayetler Özelinde -". *Düzce İlahiyat Dergisi* 7/1 (Haziran 2023), 114-144. <https://doi.org/10.61272/duid.1321212>

Geliş Tarihi	28.03.2023
Kabul Tarihi	17.06.2023
Yayın Tarihi	30.06.2023
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Benzerlik Taraması	Yapıldı - iThenticate
Etik Bildirim	etik.duzceilahiyat@gmail.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Evaluation of Narrations Regarding the First Revealed Revelation from the Perspective of Hadith Sciences - In the Context of Marfu' Narrations -

Muhammed Mahmut Başığmez | 0009-0009-8862-8794 | 204267012003@selcukedu.tr

Master Degree Student, Selcuk University, Faculty of Islamic Knowledge, Hadith Department, Konya, Türkiye

ROR ID: [045hgzm75](https://orcid.org/045hgzm75)

Abstract

In the biographical, historical, exegetical, and hadith sources, we can identify three different narrations, known as "Evvelü mâ nezel" or "the first revealed verse" regarding the topic of the first revelation. Alongside these, there are numerous mewquf and maqtû' narrations as well. However, due to the constraint of article length, the mewquf and maqtû' narrations have not been included. Among the relevant marfû' narrations, the first narration is attributed to Âisha (d. 58/678), stating that the first revelation consisted of the first five verses of Surah Al-'Alaq. The second narration, attributed to Jabir (d. 78/697), indicates that the first revelation comprised the first five verses of Surah Al-Muddathir. The third narration, a mursal narration by Abu Maisara 'Amr b. Shurahbil (d. 63/683), claims that the entire Surah Al-Fatiha was the first revelation. Within the context of our article, the aforementioned narrations' value within the field of hadith scholarship and the identification of the first revealed verses based on these narrations have been examined. The findings lead to the conclusion that, when considering the marfû' narrations of Âisha, Jabir, and Abu Maisara 'Amr b. Shurahbil, it can be determined that the first revelation consisted of the first five verses of Surah Al-'Alaq.

Keywords

Hadith, Isnad, Matn, Revelation, First Revelation.

Citation

Başığmez, Muhammed Mahmut. "Rivayet İlimi Açısından İlk İnen Vahiy Hakkındaki Rivayetlerin Değerlendirilmesi - Merfû' Rivayetler Özelinde -". *Düzce Divinity Journal* 7/1 (June 2023), 114-144. <https://doi.org/10.61272/duid.1321212>

Date of Submission	28.03.2023
Date of Acceptance	17.06.2023
Date of Publication	30.06.2023
Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Plagiarism Checks	Yes - iThenticate
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	etik.duzceilahiyat@gmail.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Copyright & License	Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0 .

Giriş

Hadis kitaplarında 'evvelü mâ nezel' ya da diğer bir ifadeyle ilk inen vahyin tespiti konusunda tespit edebildiğimiz kadarıyla muhtevaları farklı üç merfû' rivayet bulunmaktadır. İlk rivayet 'Alak sûresinin 1-5. ayetlerinin ilk inen vahiy olduğunu ifade eden Hz. Âişe rivayeti, ikincisi Müddessir sûresinin 1-4. ayetlerinin ilk inen vahiy olduğunu ifade eden Hz. Câbir rivayeti, üçüncüsü ise Fâtiha sûresinin tamamının ilk inen vahiy olduğunu ifade eden tabiin Ebû Meysere rivayetidir. Bir konuda farklı muhtevaların bulunması bir sorun ifade etmektedir. Dolayısıyla sorunun giderilmesi için öncelikle mevzûbahis rivayetlerin farklı tariklerinin ve metinlerinin kendi bütünlüğü içinde tahlil edilmesi gerekmektedir.

Çalışmamızda zikri geçen rivayetlerin rivayet ilmi açısından değeri tespit edilmeye çalışılacaktır. Öncelikle Kütüb-i Sitte ve öncesi hadis kaynaklarındaki tarikler ele alınacak, her üç rivayetin isnadları tahlil, râvileri ise cerh-ta'dîl edilecektir. Bu tariklerde geçen râvilerin cerh-ta'dîl ilmi açısından durumları tespit edilerek seneddeki ittisâl-inkitâ' durumları beyan edilecek ve rivayetin farklı tariklerinin isnad açısından sıhhat tespitleri yapılacaktır. Üç ayrı rivayetin metin tahlili kronolojik olarak ilk kaynaktan geçen tarik esas alınarak tercüme edilecek ve diğer tarikler ile ilk kaynaktaki tarik arasındaki lafız farklılıkları mukayeseli olarak tahlil edilecektir. Netice itibarıyla ilk inen vahiy konu edinen Hz. Âişe, Hz. Câbir ve Ebû Meysere rivayetleri, rivayet ilmi açısından ele alınacaktır.

Ayrıca bu bağlamda rivayet ilmi açısından tahliller yapılarak *Kur'an Tarihine Giriş – Evvelü mâ Nezel (İlk Nazil Olan Kur'an Vahiyi Meselesi)* isimli makalesiyle görüş beyan eden Mustafa Öztürk ve Hadiye Ünsal'a da cevaplar verilmeye çalışılacaktır.

1. Hz. Âişe Rivayeti

Temel hadis kitaplarında Hz. Âişe'den nakledilen rivayetin isnad ve metin açısından tahlili ve rivayetle alakalı değerlendirme yapılacaktır. Rivayet ilmi açısından isnadı sahih olmayan bir haberin bilgi değeri olmayacağından öncelikle rivayetin isnadı değerlendirilecektir.

1.1. Rivayetin İsnad Açısından Tahlili

Hiz. Âişe'den nakledilen söz konusu rivayetin farklı kaynaklarca tahrîc edilmiş olması sebebiyle sırasıyla; kütüb-i sitte öncesi, kütüb-i sitte dönemi ve kütüb-i sitte sonrası şeklinde eser tespiti ve râvi analizleri yapmak araştırmannın daha anlaşılır olmasını sağlayacaktır. Burada Mustafa Öztürk'ün *Kur'an Tarihine Giriş* isimli makalesinde iddia ettiği gibi Buhârî ve Müslim'in *es-Sahîh* adlı eserlerinin "karizmatik hüviyetine"¹ bağlı kalmadan ya da diğer bir ifade ile rivayetin, Buhârî veya Müslim'de geçmesi sebebiyle sorgulamadan kabul edilmesi yoluna gitmeden, geçtiği ilk kaynak esas alınarak elde edilen bulgulara dayalı değerlendirme yapılacaktır. Hiz. Âişe'den nakledilen rivayeti ilk ele alan Ebû Dâvûd et-Tayâlisî'dir (ö. 204/819).² Ancak bu kitapta geçen rivayette ilk inen vahye dair bir bilgiye rastlanılmamıştır. Dolayısıyla rivayeti en geniş şekliyle ilk nakleden musannif araştırılmış Aburrezzâk b. Hemmâm es-San'ânî (ö. 211/826-27) olduğu tespit edilmiştir.³ Rivayetin isnad zinciri: Abdurrezzâk > Ma'mer > İbn Şihâb ez-Zührî > Urve b. Zübeyr > Hiz. Âişe şeklindedir.

Rivayetin isnadı, rivayet lafızları ve râvilerin hocalarına ittisâli açısından ele alındığında muttasıl olduğu görülmektedir. Zira isnadda râvilerin rivayeti tahammül açısından kullandıkları lafızlara bakıldığında: قَالَ أَحْبَبْنَا مَعْمَرًا قَالَ: أَحْبَبْنَا قَالَ: أَحْبَبْنَا عُرْوَةَ عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ şeklinde olduğu görülmektedir. Urve dışındaki râvilerin semâ sığalarıyla, Urve'nin ise temrîz sığası ile (an) muan'an naklettiği görülmektedir. Ne var ki Hiz. Âişe'nin Urve'nin teyzesi olması yanında Urve'nin onun derslerine mülâzemeti bulunmaktadır. Aynı şekilde o dönemde bu lafızlara dikkat edilmediği de bilinen bir husustur. Diğer ravilerin ise hadisi hocalarından alırken cezm sığaları kullandıkları görülmektedir. Dolayısıyla isnadda bir kopukluk bulunmamaktadır.

Abdurrezzâk, Ma'mer'in yedi veya sekiz sene rahle-i tedrisinden geçmiştir.⁴ Ma'mer de İbn Şihâb ez-Zührî'nin öğrencisidir. İbn Şihâb ez-Zührî

¹ Mustafa Öztürk - Hadiye Ünsal, "Kur'an Tarihine Giriş -Evvelü mâ Nezel (İlk Nazil Olan Kur'an Vahyi) Meselesi-", *Eskişeni: Anadolu İlahiyat Akademisi Araştırma Dergisi* 26 (2013), 17.

² Ebû Dâvûd Süleymân b. Dâvûd b. el-Cârûd et-Tayâlisî, *Müsnedü Ebî Dâvûd et-Tayâlisî* (Mısır: Dârü'l-Heçr, 1419), 3/78 (1572).

³ Ebû Bekr Abdurrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi' es-San'ânî el-Himyerî Abdurrezzâk, *el-Muşannef fi'l-ğadîs*, thk. Merkezü'l-Buhûsi ve Takniyeti'l-Ma'lûmât (Mısır: Dârü't-Ta'sîl, 1436), 5/21 (9719).

⁴ Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed b. İdrîs er-Râzî İbn Ebî Hâtim, *el-Cerğ ve't-ta'dîl*, thk. Tab'atü Meclisi Dâirati'l-Me'ârifü'l-Osmâniyye bi Haydârabad ed-

de Urve b. Zübeyr'in ve Urve b. Zübeyr de Hz. Âişe'nin öğrencisidir. İsnad, görüldüğü üzere öğrenci-hoca mülâzemeti bulunan râvilerden oluşmaktadır.

Abdurrezzâk tarikinde geçen râvilerin cerh-ta'dîl durumları şu şekildedir: Hz. Âişe, fıkıh bilgisi sahabe arasında öne çıkması ve Hz. Peygamber'in eşi olması sebebi ile bu konuda bilgi sahibi olma ihtimali oldukça yüksek biridir.

Süfyân b. Uyeyne, Hz. Âişe'den en doğru rivayet eden râviler içinde Urve'yi saymaktadır. Ebû Hâtim er-Râzî, Urve'nin Hz. Âişe'den hadis dinlediğini; Zührî'nin de Urve'den hadis dinlediğini söyleyerek seneddeki ittisâle işaret etmiştir. Urve b. Zübeyr sika bir râvi olup, aynı zamanda Hz. Âişe'nin yeğenidir ve kendisine mülâzemeti vardır. İbn Şihâb ez-Zührî, hocası Urve b. Zübeyr hakkında: "(Hadis ilminde suyunu, içi pislik dolu olan) kovaların (kendisine dökülerek) bulanıklaştıramadığı deniz gibidir." diyerek ilminin ne kadar fazla olduğunu ortaya koymaktadır.⁵ Ayrıca İbn Hacer ve Zehebî de Urve'nin sika bir râvi olduğu söylemektedirler.⁶

Ebû Hâtim er-Râzî, Eyüp es-Sahtiyânî, Süfyân b. Uyeyne, Yahya b. Sa'îd el-Kattân, Yahya b. Ma'în, Malik b. Enes, Ali b. Medînî ve diğer bir çok âlim; İbn Şihâb ez-Zührî'nin (ö. 124/742) hadis ilminde güvenilir ve öncü bir şahsiyet olduğunu ifade etmişlerdir.⁷ Nesâî ise Allah Resûlü'nden (sav) gelen senedlerden kendince en güzel olanlarını zikrederken Zührî'yi de zikretmiştir. Buradan da Nesâî'nin, Zührî'yi sikâ bir râvi olarak gördüğü anlaşılmaktadır. Bu bilgilerden yola çıkarak Zührî'nin hadis ilminde otorite bir şahsiyet olduğu anlaşılmaktadır. Mamafih Şafî ve Darekutnî, Zührî'yi tedlîsle itham etmişlerse

Deken el-Hind (Beyrut/Lübnan: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1371), 6/38 (204).

⁵ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 6/395.

⁶ Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, thk. Muhammed Avvâme (Cidde: Dârü'l-Minhâc, 1433), 420 (4561) ; Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehabi et-Türkmânî el-Fârikî ed-Dimaşkî Zehebî, *el-Kâşif fi ma'rifeti men lehû rivâye fi'l-Kütübî's-sitte*, thk. Muhammed Avvâme (Cidde: Dârü'l-Minhâc, 1430), 2/18 (3775).

⁷ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 8/71; Ebû Abdillâh Alâüddîn Moğultay b. Kılıç b. Abdillâh el-Bekcerî el-Hikrî Moğultay b. Kılıç, *İkmâlü (Zeyl 'alâ) Tehzîbi'l-Kemâl*, thk. Ebû Abdirrahmân Âdil b. Muhammed - Ebû Muhammed Üsâme b. İbrâhîm (Kâhire: el-Fârûku'l-Hadîsiyye, 1422), 10/341; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 8/71.

de⁸ mevzubahis isnadımızda Zührî'nin "أخبرني" rivayet lafzını kullanması, arada bir inkitânın söz konusu olmadığını da gözler önüne sermektedir.

Nesâî, Ma'mer b. Râşid'i (ö. 153/770) Zührî'nin ashâbı arasında birinci tabakada zikretmekte ve onun sika ve me'mûn bir râvi olduğunu,⁹ Yahya b. Ma'în ise Ma'mer'in Zührî'den yaptığı rivayetlerin sahîh olduğunu söylemektedir.¹⁰ Müteahhir dönem cerh-ta'dîl âlimlerinden İbn Hacer ise onun Basra'da yaptığı rivayetlerde ihtilatların bulunduğunu ama bununla birlikte sika bir râvi olduğunu söylemektedir.¹¹ Yapılan cerh-ta'dîl nakillerinden; Ma'mer'in Zührî'nin önde gelen talebelerinden olduğu ve ondan oldukça doğru rivayetler yaptığı kanaatine varılmaktadır.

Abdurrezzâk b. Hemmâm (ö. 211/826-27) hakkında, Ebû Hâtim er-Râzi'nin, hadislerinin yazılabileceğini, ancak delil olarak kullanılamayacağını¹², Ahmed b. Hanbel'in göre, Abdurrezzâk'ın Şia Mezhebine meyli olduğu hakkında insanların arasında dolaşan haberlere ilgisi olduğunu ifade etmesi rivayetlerinin genelinde problemin olduğu vehmini oluşturmaktadır. Ancak Nesâî, onun ömrünün sonunda yaptığı rivayetlerde birtakım pürüzlerin olduğunu bildirmektedir.¹³ Bu, onun ömrünün sonunda bazı ihtilatları olduğu şeklinde anlaşılmaktadır. Buna ilaveten Yahya b. Ma'în de, Abdurrezzâk'ın dinden dönmesi halinde dahi onun hadislerinin kullanılabileceğini ifade ederek¹⁴ onun hakkında yapılan tenkitlere sert bir dille tepkisini göstermektedir. Müteahhirun dönemi cerh-ta'dîl âlimlerinden olan Zehebî de, Abdurrezzâk'ı sika ve hadis ilminde öncü âlimlerden görmektedir.¹⁵ İbn Hacer ise kendinden

⁸ Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî İbn Hacer, *Ta'rifü ehi (üli)'t-takdîs bi-merâtibi'l-meoşûfîne bi't-tedlîs (Ṭabaḳâtü'l-müdelîsin)*, thk. Âsim b. Abdillâh el-Karyûtî (Ürdün: Mektebetü'l-Menâr, 1980), 45 (102).

⁹ Ebü'l-Haccâc Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdirrahmân b. Yûsuf el-Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâ'ir-Ricâl*, thk. Dr. Beşşâr Avvâd Ma'rûf (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1403), 28/303; Moğultay b. Kılıç, *İkmâlü (Zeyl 'alâ) Tehzîbi'l-Kemâl*, 11/300.

¹⁰ Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb* (Kâhire: Dârü'l-Kitâbi'l-İslâmî, 1327), 4/125.

¹¹ İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, 570 (6809).

¹² İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 6/39.

¹³ Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî en-Nesâî, *ed-Ḍu'afâ' ve'l-metrûkin*, thk. Mahmud İbrahim Zâyid (Haleb: Dârü'l-Va'y, 1396), 69 (379).

¹⁴ Ebü Ca'fer Muhammed b. Amr b. Mûsâ el-Ukaylî, *ed-Ḍu'afâ' ü'l-kebîr*, thk. Dr. Abdü'l-Mu'tî Emîn Kal'acî (Beyrut/Lübnan: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1404), 3/107.

¹⁵ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî et-Türkmânî el-

önce Abdurrezzâk hakkında söylenen sözleri toplayarak onun, sika ve hadis hafızı olduğunu ancak ömrünün sonuna doğru görme yetisini kaybedip telkine açık hale gelmesi sebebiyle hadiste kusur yapmaya başladığını ve kendisinin Şia Mezhebine meyli olduğunu söyleyerek tenkit etmiştir.¹⁶ Abdurrezzâk'ın Şia Mezhebine meyli konusunda şunları söylemek mümkündür: Abdurrezzâk'ın yaşamış olduğu dönem hicri ikinci asrın sonu, üçüncü asrın başlarıdır. Bu dönemde Şii'lik siyasi olarak bir hayli mesafe kat etmişse de mezhepsel olarak o kadar ilerleyememişti. Dolayısıyla Şii olmak, kişiyi Ehl-i Sünnet dışına iten bir durum değil, bilakis Hz. Ali'ye karşı sevgi besleyen birtakım insanların oluşturduğu bir topluluktur. Netice itibarıyla Abdurrezzâk'ın Hz. Ali'ye olan sevgisi sebebiyle sonrakilere katında Şii zannedildiği ve ömrünün sonlarına doğru gözlerinde oluşan hasardan dolayı rivayetlerinde problemler olduğu yapılan cerhlerden anlaşılmaktadır. Dolayısıyla gözleri sağlıklıyken yaptığı rivayetlerinde sıhhati zedeleyecek bir durum olmadığı aşikârdır. Bir de hadis ilminin otoriteleri kabul edilen Buhârî ve Müslim'in, Abdurrezzâk'tan mezkûr hadisi rivayet etmeleri Abdurrezzâk'ın özellikle bu rivayetini kabul noktasında elimizi güçlendirmektedir.

Sonuç olarak Abdurrezzâk'ın *Musannef*'inde nakledilen bu rivayetinin isnadındaki râvilerin hepsinin hadis ilminde sika olması ve aralarında hoca-talebe ilişkisi bulunması hasebiyle rivayet muttasıldır. Ayrıca daha sonraki kaynaklarda Ma'mer'in rivayetine mutâbaat eden iki tariki Buhârî ve Müslim'in de tahrîc ettikleri görülmektedir. Rivayetinin Kütüb-i Sitte sonrasında da aynı tariklerle nakledildiği görülmektedir Rivayetinin daha sonraki kaynaklarda da sahih tariklerle temel hadis kitaplarına girdiği görülmektedir.

1.2. Rivayetinin Metin Açısından Tahlili

Rivayetinin isnadı gibi muhteva/metin açısından tahlili de yapılarak değerlendirilmesi, tariklerdeki metin farklılıklarını ortaya koyması açısından önemlidir. Abdurrezzâk'ın *Musannef*'inde geçen rivayetinin metni verilip diğer kaynaklarda geçen metinlerle mukayesesi yapılacaktır. Abdurrezzâk'ın *Musannef*'inde geçen Hz. Âişe'den (r.anha) nakledilen rivayetinin metni şu şekildedir:

Fârikî ed-Dimaşkî Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl fî nakdi'r-ricâl*, thk. Ali Muhammed el-Becâvî (Beyrut: Dârü'l-Ma'rife li't-Tiba'ati ve'n-Neşr, 1382), 2/609 (5044).

¹⁶ İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, 387 (4064).

“Allah Resûlüne (sav) gelen ilk vahiy gördüğü sadık rüya idi. O'nun gördüğü rüyalar sabahın aydınlığı gibi açık seçikti. Sonradan kendisine uzlet sevdirmişti. O da Hira'ya gidip geceler boyunca orada ibadet ediyordu. Bu sebeple azığını yanına alıp gidiyordu. Azığı bitince de Hz. Hatice'nin (r.anha) yanına gelip önceki kadar azığını alıyordu. Derken Hz. Peygamber Hira mağarasındayken melek yanına gelip: 'Oku!' dedi. Hz. Peygamber devamını şöyle anlatmıştır: 'Ben okuma bilmem' deyince Melek beni tuttu ve takatim tükeninceye kadar beni sıktı. Sonra beni bıraktı ve peşine: 'Oku!' dedi. Ben yine: 'Ben okuma bilmem' dedim. (Üçüncüsüne kadar böyle devam etti.) Yine üçüncü defa melek beni tuttu ve takatim tükeninceye kadar sıktı. Sonra beni bıraktı ve peşine: 'Yaratan rabbinin adıyla oku!' 'اقرأ باسم ربك الذي خلق' (ayetinden başlayıp) 'Bilmediğini insana öğretendir' 'ما لم يعلم' 17 ayetine varıncaya kadar okudu.' (Hz. Âişe devamını şöyle anlatmıştır:) Allah Resûlü kalbi heyecan içinde titreyerek bu ayetlerle beraber Hz. Hatice'nin (r.anha) yanına gidip: 'Beni örtün! Beni örtün!' dedi. Onlar da hemen Hz. Peygamberi örttüler. Titremesi geçinceye kadar öylece kaldı. Sonra Hz. Hatice'ye: 'Bana ne oluyor?' dedi ve yaşadıklarını ona anlattı ve: 'Vallahi bana bir şey olacak diye korktum' deyince Hz. Hatice de O'na: 'Hayır! Vallahi Allah seni asla kötü duruma düşürmez. Zira sen akrabalık bağlarını korursun, hep doğru konuşursun, misafirleri ağırlarsın ve hak davasına yardım edersin' dedi. Sonra Hz. Hatice, Hz. Peygamberi, amcaoğlu Varaka b. Nevfel b. Râşid b. Abdî'l'uzzâ b. Kusay'ın yanına götürdü. Bu arada Varaka, cahiliye döneminde Hristiyan olmuş, Arapça yazı yazabilen bir zattı. Allah'ın yazmasını dilediği kadar İncil'i Arapça yazmıştı. Gözleri âmâ olmuş bir piri faniydi. Hz. Hatice ona: 'Ey Amcaoğlum! Şu kardeşinin oğlunu bir dinleyiver' deyince Varaka, Hz. Peygamber'e: 'Ey Kardeşimin oğlu! Ne gördün?' dedi. Hz. Peygamber de ona gördüklerini anlattı. Sonrasında Varaka, Hz. Peygambere: 'Bu, Musa'ya indirilen Namus'tur. Keşke kavmin seni sürgün edeceği vakit güçlü bir delikanlı olsaydım.' deyince Hz. Peygamber: 'Onlar beni sürgün mü edecek?' dedi. Varaka da: 'Evet' cevabını verdi ve peşine şunları söyledi: 'Senden önce senin getirdiğin şeyi (vahyi) getiren herkes mutlaka düşmanlığa ve eziyete uğramıştı. Eğer ben o güne ulaşabilirsem sana elimden geldiğince yardım edeceğim.' Bu konuşmadan çok vakit geçmeden Varaka vefat etti. Sonrasında vahiy fetrete uğradı.

¹⁷ el-Alak 96/15.

(Zührî dedi ki:) Bize ulaştığına göre, Hz. Peygamber (vahyin fetrete uğramasından dolayı) oldukça üzüntüye kapıldı. Bu sebeple kendisini atmak için birkaç kez yüksek dağların tepesine çıktı. Dağın tepesine çıktığında Cibril, Hz. Peygambere gözüktü ve: “Ey Muhammed (sav), Ey Allah’ın hakiki elçisi” dedi. Hz. Peygamberin de bundan dolayı gönlü sıkıntıdan kurtulup huzura kavuştu ve geri döndü. Sonradan yine vahiy fetrete uğradığında Hz. Peygamber yine aynı şekilde dağın tepesine çıktı. Ama yine Cibril, O’na gözüktü aynı şeyleri söyledi.¹⁸

Rivayetin yer aldığı en eski kaynak olan Ebû Dâvûd et-Tayâlisî’nin *Müsned*’inde geçen metin -bazı lafız farklılıklarıyla beraber-: “Derken Hz. Peygamber Hira mağarasındayken hak kendisine geldi” kısmına kadar olup ilk inen vahyin ne olduğuna dair bir ifade zikredilmemiştir.¹⁹ Ahmed b. Hanbel’in *Müsned*’inde ise: “O’nun gördüğü rüyalar sabahın aydınlığı gibi açık seçiktir” kısmına kadar olup yine ilk inen vahyin ne olduğuna dair bir açıklama bulunmamaktadır.²⁰ Ezrakî’nin *Ahbâr-ı Mekke*’sinde ise ‘Alak suresinin ilk beş ayetinin indiğine²¹ yer verilmektedir.

Buhârî’nin *Sahîh*’inde ise bu rivayet üç farklı yerde geçmektedir.²² Rivayeti ilk naklettiği yerdeki metinde²³ Abdurrezzâk’ın *Musannef*’indeki tarikten şu pasajlarda farklılıkları mevcuttur: “İbranice yazı yazabilen bir zattı. Allah’ın yazmasını dilediği kadar İncil’i İbranice yazmıştı”. Buhârî’nin “Bed’ü’l-Vahy” bölümünde geçen Varaka’nın İncil’i İbranice yazmış olduğu hususu yine Buhârî’nin “Tefsîr” bölümündeki rivayet başta olmak üzere bu rivayetin geçtiği diğer bütün kaynaklarda Varaka’nın İbranice değil, Arapça yazı yazdığı geçmektedir. Nevevî (ö. 676/1277) ve İbn Hacer (ö. 852/1451) başta olmak üzere

¹⁸ Abdurrezzâk, *el-Muşannef fi’l-ḥadîs*, 5/21 (9719).

¹⁹ Tayâlisî, *Müsnedü Ebî Dâvûd et-Tayâlisî*, 3/78 (1572).

²⁰ Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, thk. Şu’ayb el-Arnâvûd - Âdil Mürşid (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1421), 42/113 (25202).

²¹ Ebü’l-Velîd Muhammed b. Abdillâh b. Ahmed b. Muhammed el-Ezrakî, *Ahbâru Mekke ve mâ câ’ê fiḥâ mine’l-âşâr*, thk. Abdülmelik b. Abdillâh b. Düheys (Mektebetü’l-Esedî, 1424), 2/204.

²² Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu’fî el-Buhârî, *el-Câmi`u’l-müsnedü’ş-şâḫîhu’l-muḥtasar min umûri Resûlillâh şallallahü `aleyhi ve sellem ve sünenihî ve eyyâmih*, thk. Muhammed Züheyr b. Nâsir en-Nâsir (Dârü Tavki’n-Necâti, 1422), “Bed’ü’l-Vahy”, 1, “Tefsîru’l-Kur’ân”, 356, 357, “et-Ta’bîr”, 1.

²³ Buhârî, “Bed’ü’l-Vahy” 1 (3).

bazı müellifler, Varaka'nın hem Arapça hem de İbranice yazı yazmayı bildiğini söylemişlerdir.²⁴ Ancak rivayetleri manen değil de lafzen nakletmeye özen gösteren Müslim, bu rivayetdeki lafızların Yûnus ve Ma'mer'in naklettiği lafızlarla farkına değinirken Varaka'nın İbranice yazdığı konusunda hiç değinmeyerek Varaka'nın Arapça yazan biri olduğuna işaret etmiştir.²⁵ Bu konuda Fuat Aydın, Varaka'nın İncil'i İbranice yazmasının mümkün olmadığını arkeolojik ve dinler tarihi çalışmalarına dayandırmaktadır.²⁶

Ancak kanaatimize göre bu konudaki işkal, arkeolojik ve dinler tarihi araştırmalarına gitmeden -Müslim'in yaptığı gibi- rivayet ilmi açısından da tespit edilebilir. Bu konudaki diğer rivayetlerle birlikte Müslim, Buhârî'nin kullandığı Leys b. Sa'd tarikinde geçen Varaka'nın Arapça yazı yazmasını -işareten de olsa- tespit etmektedir. Bu sebeple Buhârî'nin "Bed'ü'l-Vahy"de geçen Varaka'nın "İbranice yazı yazması" ifadelerinin doğru olmadığı düşünüyoruz. Zira "İbranice yazı yazma" rivayeti tespit edebildiğimiz kadarıyla Yahya b. Bükeyr'den sabit olmuştur. Müteahhir cerh-ta'dil alimlerince sika kabul edilen Yahya²⁷, Nesâî tarafından zayıf, Ebû Hâtim tarafından da ihticaca elverişli rivayetlerinin olmamasıyla itham edilmiştir.²⁸ Dolayısıyla bu rivayette hata ettiğini düşünüyoruz.

Bunun yanında Buhârî'nin ilgili metninde 'Alak suresinin ilk beş değil ilk üç ayetinin indiği geçmektedir. Rivayetin metni "Sonrasında vahiy fetrete uğradı" kısmında bitmektedir.

Bu tarihin *Sahîh*'de ikinci olarak geçtiği yerde²⁹ Buhârî farklı bir isnadla getirip bu tarihi Yûnus b. Yezîd tarihiyle birleştirmiştir. Ancak buradaki rivayet ilk geçtiği yerdeki rivayetten farklılık arz etmektedir. Bu kısımdaki rivayete

²⁴ Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî İbn Hacer, *Fethu'l-bârî bi-şerhi Şahîhi'l-Buhârî*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbaki vd. (Beyrut: Dâri'ul-Ma'rife, 1379), 1/25; Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-Nevevî, *el-Minhâc fi şerhi Şahîhi Müslim b. Haccâc* (Beyrut: Dâru İhyâ'it-Türâsi'l-Arabî, 1392), 2/203.

²⁵ Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî Müslim, *el-Câmi u's-şahîh*, thk. Ebû Kuteybe Nazar b. Muhammed el-Fâryâbî el-Fâryâbî (Riyâd: Dâru't-Tibe, 1427), "İmân" 160 (254).

²⁶ Fuat Aydın, "Nâmûs/Nomos Cebrâil mi? 'Bed'ü'l-Vahy Hadisindeki Nâmûs Kavramı Üzerine", *Dîvân: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi* 15 (2003), 62.

²⁷ Zehebî, *el-Kâşif fi ma'rifeti men lehü rivâye fi'l-Kütübi's-sitte*, 2/369 (6193); İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, 592 (7580).

²⁸ Nesâî, *ed-Đu'afâ' ve'l-metrûkîn*, 107 (624); İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, 9/165 (682).

²⁹ Buhârî, "Tefsîru'l-Kur'ân" 356 (4953).

Abdurrezzâk rivayeti: “Sonrasında vahiy fetrete uğradı” kısmına kadar mana olarak aynıdır. Bunun sonunda da “Allah Resûlü hüznünlendi” kısmı vardır. Birinci tarikin geçtiği diğerk bir yerde³⁰ Buhârî kısa bir şekilde yazmış ve rivayette Allah Resûlüne ilk vahyin sâlih rüya olarak geldiği ve sonrasında meleğin gelip O'na 'Alak suresinin ilk üç ayetini indirdiği geçmektedir. Bu tarikin üçüncü olarak geçtiği yerde³¹ Buhârî, isnadı Abdurrezzâk'ın isnadıyla birleştirerek farklı bir isnadla vermiş, bu da rivayetin lafzının Abdurrezzâk'ın *Musannef*indeki lafızlarla yüksek oranda örtüşmesini sağlamıştır.

Söz konusu rivayet *Sahih*'in 'Tefsiru'l-Kur'an' bölümünde ise yalnızca bir tarikte geçmektedir.³² Orada Buhârî metni zikretmeyip bir önceki rivayetle metnin aynı olduğunu söylemektedir. O rivayet de az önce zikrettiğimiz Buhârî tarikinin üçüncü geçtiği, aynı zamanda Abdurrezzâk tarikine farklı bir isnadla getirdiği metindir. *Sahih*'de iki yerde geçmektedir.³³ Bu iki yer daha önceden alınmıştır.

Müslim'in tahrirlerinde geçen metinler³⁴: “Eğer ben o güne ulaşabilirsem sana elimden geldiğince yardım edeceğim” kısmına kadardır.

İbn Mende tarikinde geçen metin bazı lafız farklılıkları olmakla beraber,³⁵ Abdurrezzâk'ta nakledilen metinle aynıdır. İbn Mende ikinci tarikinde nakledilen metinde ise 'Alak sûresinin ilk dört ayetinin indiği, Varaka'nın Arapça değil de İbranice bildiği gibi farklılıklar göze çarpmaktadır.³⁶

Hakim'in zikrettiği tarikte metin: “Sonrasında Varaka, Hz. Peygambere: ‘Bu, Musa'ya indirilen Namus'tur, dedi” kısmına kadar olup ilk inen vahyin 'Alak sûresinin ilk beş ayeti olduğu ve Varaka'nın Arapça bildiği gibi hususlarda *Musannef*'deki rivayetle örtüşmektedir.³⁷

³⁰ Buhârî, “Tefsiru'l-Kur'an” 357 (4955).

³¹ Buhârî, “et-Ta'bir”, 1 (6982).

³² Buhârî, “Tefsiru'l-Kur'an” 357 (4957).

³³ Buhârî, “Tefsiru'l-Kur'an” 357 (4956), “et-Ta'bir” 1 (6982).

³⁴ Müslim, “İmân” 160 (252, 253, 254).

³⁵ Ebû Abdillâh Muhammed b. İshâk b. Muhammed el-İsfahânî İbn Mende, *Kitâbü'l-İmân*, thk. Dr. Ali b. Muhammed b. Nâsır el-Fakîhî (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1406), 2/689 (681).

³⁶ İbn Mende, *Kitâbü'l-İmân*, 2/693 (685).

³⁷ Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Hâkim en-Nisâbü'rî Hâkim, *el-Müstedrek 'ale's-Şahîhayn* (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1411), 3/202 (4843).

Beyhakî'nin zikrettiği tarikte metin: "Eğer ben o güne ulaşabilirsem sana elimden geldiğince yardım edeceğim" kısmına kadar olup yine Abdurrezzâk'ın rivayetiyle örtüşmektedir.³⁸

Begavî'nin zikrettiği tarikte metin: "Sonrasında vahiy fetrete uğradı" kısmına kadar olup 'Alak sûresinin ilk üç ayetinin indiğini söylediği kısımda Abdurrezzâk'a muhalefet etmekle beraber Varaka'nın İbranice değil de Arapça bilmesi hususunda Abdurrezzâk'a muvafakat etmektedir.³⁹

Netice itibarıyla; ulaşılabilen en eski kaynaktan en yeni kaynağa varıncaya kadar Hz. Âişe rivayetinin nakledildiği isnadlar incelendiğinde, rivayet ilmi açısından herhangi bir inkitânın bulunmadığı ve râvilerinin sika olduğu anlaşılmıştır. Rivayetin isnadı sahihtir. Ayrıca rivayetin farklı tariklerinde yer alan metinler arasında da 'Alak sûresinin ilk ayetlerinin ilk inen vahiy olduğu noktasında -Tayâlisî ve Ahmed b. Hanbel'in tariklerinde zikredilmese de diğer tarikler arasında- bir farklılığın olmadığı tespit edilmiştir.

Öztürk, 'Alak suresi ve hasseten "el-insan" kelimesine Âdemoğlu ya da nevi beşer anlamını yükleyenler 'alak kelimesini de nevi beşerin yaratılışına ait bilgilendirici bir ifade olarak değerlendirilmesinin yanlış olduğunu iddia etmektedir. Kur'ân'da "el-insan"ın 'alaktan yaratıldığını belirten ayetlerin kâfir/müşrik insan tipi ile ilgilendirildiğini anlatmaktadır. Buna örnek olarak da İbnü'l-Cevzî'nin Nahl 16/4. "خلق الإنسان من نطفة" ayetini açıklarken sebebi nuzûlü Ubey b. Halef'le ilgili bir rivayeti nakletmiş ve ayetteki maksadı şöyle belirtmiştir: O kâfir insan! bir damla sudan yaratılmıştır. Hal böyleyken kendisini yaratan Allah'a hasım kesiliyor ölümünden sonra dirilişi inkâr ediyor.⁴⁰

Konusu gelmişken belirtmek yerinde olacaktır. Salih Akdemir'in de ifade ettiği gibi "Namus" kelimesinin Varaka tarafından Hz. Mûsâ'ya izafe edilmesi birtakım müsteşrikleri, İslam'ın kökeninde Yahûdî ve Hristiyan etkisi olduğu arayışına sürüklemiştir. Bu konuda müsteşriklerden alıntılar da yapan Akdemir, bu iddiaların tutarsızlığını anlatmaktadır. Daha geniş bilgi için bkz. Salih Akdemir, "Müsteşriklerin Kur'an-ı Kerim ve Hz. Muhammed'e (sav) Yaklaşımları", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 31/1 (ts.), 194-197.

³⁸ Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, thk. Muhammed Abdü'l-Kâdir "Atâ" (Beyrut/Lübnan: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1424), 9/10 (17721).

³⁹ Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ' el-Begavî, *Şerhu's-sünne*, thk. Şu'ayb el-Arnâvûd - Muhammed Zühayr eş-Şaveys (Dimaşk - Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 1403), 13/316 (3735).

⁴⁰ Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr fi 'ilmi't-tefsîr*, thk. Abdurrezzâk el-Mehdî (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî,

Ancak İbnü'l-Cevzî'nin 'Alak suresinde geçen "el-insan" kelimesini Hz. Muhammed (sav) olduğunu ifade etmektedir.⁴¹ Yine İbnü'l-Cevzî, "el-İnsan"ın nutfe ve 'alaktan meydana getirildiğini bildiren Abese 80/17-19 ve Kıyâme 70/36-40. ayetlerin, Allah'ın tevhid davetini kibirli ve küstah bir şekilde reddeden ve ölümden sonra dirilişi inkâr eden kâfir/müşrik insan tipine hamletmiştir.⁴² Bununla birlikte İbnü'l-Cevzî İnsan Suresi 1. ayette geçen "el-insan" kelimesi için lügatta iki mana olduğuna işaret eder. Birinci anlamı, O, Hz. Adem'dir. O, kırk yıl ruh üflenmemiş çamur halde kalmıştır ki bu cumhurun görüşüdür. İkincisi bütün insanlardır ki İbn Abbas ve İbn Cüreyc "el-İnsan" ismi ile nutfe (zigot), 'alaka (kan pıhtısı), müdga (et parçası) olduğu dönemlerine işaretle insan cinsi kastedildiği rivayet edilmiştir.⁴³ Öztürk'ün bu konuda Zamehşerî ve Ebû Hayyan el-Endülüsî'nin 'Alak suresindeki "el-insan" kelimesine yorumlarının, şerefine binaen ilk vahiyde insanın özelliklerine değinildiği şeklindeki tefsirlerini de reddettiği görülmektedir.⁴⁴ Bu açıdan 'alak suresinin daha sonra nazil olduğu iddasına varacağı sonuca katılmak mümkün değildir.

2. Hz. Câbir Rivayeti

Temel hadis kitaplarında Hz. Câbir'den nakledilen rivayetin isnad ve metin açısından tahlili yapılmak suretiyle elde edilen bulgularla rivayetle alakalı değerlendirme yapılacaktır.

2.1. Rivayetin İsnad Açısından Tahlili

Hz. Câbir'den nakledilen bu rivayetin farklı kaynaklarca tahrîc edilmiş olması sebebiyle sırasıyla; kütüb-i sitte öncesi, kütüb-i sitte dönemi ve kütüb-i sitte sonrası şeklinde eser tespiti ve râvi analizleri yapmak araştırmanın daha anlaşılır olmasını sağlayacaktır. Rivayetin geçtiği kaynaklardaki râviler hakkında ortaya konan görüşler değerlendirilerek nihâi hükme varılacaktır.

Hz. Câbir'den bu konuda nakledilen rivayeti iki ayrı tarikle ilk tahrîc eden Ebû Dâvûd et-Tayâlisî'dir (ö. 204/819). Bunlardan birincisi "ilk inen vahiy"⁴⁵,

1422), 2/550.

⁴¹ İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr fi 'ilmi't-tefsîr*, 4/429.

⁴² İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr fi 'ilmi't-tefsîr*, 4/401 (372).

⁴³ İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr fi 'ilmi't-tefsîr*, 4/401 (374).

⁴⁴ Öztürk - Ünsal, "Kur'an Tarihine Giriş", 89.

⁴⁵ Tayâlisî, *Müsnedü Ebî Dâvûd et-Tayâlisî*, 3/265 (1793).

diğeri ise “vahyin fetrete uğramasını”⁴⁶ konu edinmektedir. Tahrîc edilen rivayetin tariklerinin isnadları aşağıdaki şekildedir.

“İlk inen vahyi” konu edinen rivayetin isnadı, Ebû Dâvûd > Harb b. Şeddâd > Yahyâ b. Ebî Kesîr > Ebû Seleme b. Abdîrahmân > Câbir şeklindedir. Bu isnad; rivayet lafızları ve râvilerin hocalarına ittisâli açısından ele alındığında muttasıl olduğu görülmektedir. Zira isnadda râvilerin rivayeti tahammül açısından kullandıkları lafızlara baktığımızda: *أَبُو دَاوُدَ قَالَ: حَدَّثَنَا حَرْبُ بْنُ شَدَّادٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ أَبِي كَثِيرٍ، قَالَ: سَأَلْتُ أَبَا سَلَمَةَ بْنَ عَبْدِ الرَّحْمَنِ... فَقَالَ أَبُو سَلَمَةَ: سَأَلْتُ جَابِرَ اللَّهِ* şeklinde olduğu yani diğer bir ifadeyle bütün râvilerin semâ lafzı kullanmaları sebebiyle isnadın muttasıl olduğu görülmektedir.

Söz konusu rivayetin başka tarikleri de bulunmaktadır: Ebû Nu’aym, Ebû Muhammed b. Hayyân > Ebû Bekr b. Ebî Âsım > Ömer b. Osmân > Velid b. Müslim isnadıyla yer vermiştir.⁴⁷ Ebû Avâne bu rivayeti yedi farklı tarikle zikretmiştir. Bunlardan birincisi Abbâs b. Velîd b. Mezîd > Velîd b. Mezîd el-‘Üzrî > Evzâ’î., iki ve üçüncüsü Keysânî ve Yûnus b. Abdîl-‘A’lâ > Bişr b. Bekr > Evzâ’î., dördüncüsü es-Sâiğ > Affân > Ebân b. Yezîd el-‘Attâr.; beşincisi Ebû Mukâtil > Abdullah b. Racâ’ > Harb b. Şeddâd.; altıncısı Yûnus b. Habîb > Ebû Dâvûd > Hişâm > Yahyâ.; yedincisi İshâk b. Seyyâr > Ebû Ma’mer > Abdü'l-Vâris > Hüseyin el- Mu’allim > Yahyâ tarikleridir.⁴⁸ Ayrıca Zâhir b. Tâhir bu rivayeti üç farklı tarikten getirmektedir. Bunlardan birincisi Ahmed el-Ezherî > Ebû Muhammed el-Mahledî > Ebü'l-Abbâs es-Serrâc > Ziyâd b. Eyyûb > Mübeşşer b. İsmâ’îl., iki ve üçüncüsü ..Ebü'l-Abbâs es-Serrâc > Ebû Küreyb ve Ya’kûb b. İbrâhîm > Vekî’ > Ali b. el-Mübârek > Yahyâ tarikidir.⁴⁹ Ebû Bekr eş-

⁴⁶ Tayâlisî, *Müsnedü Ebî Dâvûd et-Tayâlisî*, 3/269 (1799).

⁴⁷ Ebû Nuaym Ahmed b. Abdillâh b. İshâk el-İsfahânî Ebû Nuaym el-İsfahânî, *el-Müsnedü'l-müstahrec ‘alâ Şahîhi Müslim*, thk. Muhammed Hasan İsmâîl eş-Şâfiî (Beyrut/Lübnan: Dârü'l-Kütübü'l-‘İlmiyye, ts.), 1/226 (411).

⁴⁸ Ebû Avâne Ya’kûb b. İshâk b. İbrâhîm el-İsferâyînî Ebû Avâne el-İsferâyînî, *Müstahrecü Ebî ‘Avâne*, thk. Eymen b. Ârif ed-Dimaşkı (Beyrut: Dârü'l-Ma’rife, 1419), 1/105 (332).

⁴⁹ Ebü'l-Abbâs Muhammed b. İshâk b. İbrâhîm es-Serrâc, *Hadîsü's-Serrâc*, thk. Ebû Abdillâh Hüseyin b. Ukkâşe b. Ramazân (el-Fârûku'l-Hadîsiyye, 1425), 3/253-254 (2682), (2683).

Şâfi'î ise bu rivayeti şu tarikle nakletmektedir: Muhammed b. Yûnus b. Mûsâ > Osmân b. Ömer b. Fâris > Ali b. el-Mübârek el-Hünnâiyu > Yahyâ.⁵⁰

Zâhir b. Tâhir > Ahmed el-Ezherî > Ebû Muhammed el-Mahledî > Ebü'l-Abbâs es-Serrâc > Ebû Kürayb > Ebû Üsâme > Muhammed b. Ebî Hafsa > Zührî.. isnadıyla yer vermektedir.⁵¹ Aynı şekilde Ebû Nu'aym bu rivayeti iki farklı tarikle rivayet etmektedir. Bunlardan birincisi Ebû Bekr Ahmed b. Yûsuf > Ahmed b. İbrâhîm > Yahyâ b. Bükeyr, ikincisi ise Ahmed b. Bündâr > Ebü'l-Abbâs el-Herevî > Yûnus b. Abdi'l-'Alâ tarikleridir.⁵²

“Vahyin fetrete uğramasını” konu edinen rivayetin isnadı: Ebû Dâvûd > Sâlih b. Ebi'l-Ahdar > Zührî > Ebû Seleme b. Abdirrahmân > Câbir şeklindedir. Bu isnaddaki râvilerin tahammül lafızları: **أَبُو دَاوُدَ قَالَ: حَدَّثَنَا صَالِحُ بْنُ أَبِي الْأَحْضَرِ،** Görüleceği üzere Sâlih b. Ebi'l-Ahdar dışındaki râvilerin hepsi semâ lafızlarını kullanırken, Sâlih “عن” tahammül lafzıyla muan'an olarak rivayet etmiştir. Bununla birlikte Sâlih, Zührî'nin öğrencisi olup ona mülâzemeti vardır. Aynı şekilde Sâlih'in elinde Zührî'den yapılan rivayetlerle dolu iki tane kitap olduğu nakledilmektedir. Sâlih de bazen Zührî'den işittiklerini bazen ona arz ettiklerini bazen de bu kitaplarda bulduklarını rivayet ettiğini söylemektedir. Ancak kendi rivayet etmiş olduğu hadisleri nasıl tahammül ettiğini hatırlama noktasında eksiklikleri vardır.⁵³ Dolayısıyla, tıpkı burada olduğu gibi, “عن” lafzıyla yaptığı rivayetlerde ittisâl-inkitâ şüphesi akla gelmektedir. Bu açıdan bu senede muttasıl hükmü verilememektedir.

Bu anlatılanların yanında isnadında bulunan râvilerden Sâlih b. Ebi'l-Ahdar dışındakilerin hepsi cerh-ta'dîl âlimlerince sika görülmüşken Sâlih ise zayıf görülmüştür.⁵⁴ Bu sebeple bu rivayetin zayıf olduğu kanısına varılmıştır.

⁵⁰ Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh b. İbrâhîm el-Bezzâz eş-Şâfiî el-Bağdâdî Ebû Bekr eş-Şâfiî, *el-Fevâ'idü'l-müntehabetü'l-avâli'ani's-şüyûh* (Riyâd: Dâru İbni'l-Cevzî, 1417), 408 (447).

⁵¹ Serrâc, *Hadîşü's-Serrâc*, 3/254 (2684).

⁵² Ebû Nuaym el-İsfahânî, *el-Müsnedü'l-müstahrec 'alâ Şahîhi Müslim*, 1/226 (409), (410).

⁵³ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 4/395.

⁵⁴ Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Maîn b. Avn el-Mürri el-Bağdâdî Yahyâ b. Maîn, *Su'âlâtü İbni'l-Cüneyd*, thk. Ahmed Muhammed Nûr Seyf (el-Medinetü'l-Münevvera: Mektebetü'd-

İbrahim'in mübalağa yaptığını, o kadar hata yapsaydı cerh-ta'dîl âlimlerinin onu taz'îf edeceklerini söyleyerek bu iddiayı reddetmiştir.⁵⁹

Cerh-ta'dîl âlimlerinden Abdurrahman b. Mehdî, Yahyâ b. Ma'in ve Nesâî, Ebû Dâvûd'un sika olduğunu⁶⁰, Şu'be b. el-Haccâc ve Ali b. el-Medîni ise Ebû Dâvûd et-Tayâlisî'nin zekâsının çok kuvvetli olduğunu⁶¹ söylemişlerdir.

Müteahhir cerh-ta'dîl âlimlerinden olan Zehebî, Ebû Dâvûd et-Tayâlisî'nin hadis hafızı olduğunu söylerken⁶² İbn Hacer ise kendinden önce söylenenleri bir cümleye sığdırarak onun sika ve hafız olduğunu ama bazı hadislerde hata yaptığını söylemiştir.⁶³

Netice itibarıyla Ebû Dâvûd et-Tayâlisî'nin bazen hataları olabilmekle beraber hadis hafızı ve hadis rivayetine güvenilen râvilerden olduğu sonucuna varılmıştır.

Harb b. Şeddâd (ö. 161/777-78), muteber cerh-ta'dîl âlimlerinin çoğuna göre sika bir râvidir.⁶⁴ İbn Adî ise özellikle Yahya b. Ebî Kesir'den yaptığı rivayetlerin oldukça kuvvetli olduğunu ifade etmektedir.⁶⁵

Ahmed b. Hanbel, Eyüp es-Sahtiyânî, Şu'be b. Haccâc ve Ebû Hâtîm er-Râzî gibi cerh-ta'dîl otoritelerince Yahyâ b. Ebî Kesîr (ö. 129/747), hadislerine itimat edilen bir hadis imamı kabul edilmektedir.⁶⁶ Bununla birlikte Nesâî tedlîs

⁵⁹ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî et-Türkmânî el-Fârikî ed-Dımaşkî Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ'*, thk. Şu'ayb el-Arnâvûd - Beşşâr Avvâd Ma'rûf (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1402), 9/382.

⁶⁰ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, 11/407; Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit el-Bağdâdî Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd ev Medîneti's-selâm*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf (Beyrut: Dârü'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1422), 10/32; Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Ma'in b. Avn el-Mürri el-Bağdâdî Yahyâ b. Ma'in, *Târîhu 'Osmân b. Sa'îd ed-Dârimî 'an Ebî Zekeriyâ Yahyâ b. Ma'in fî tecrîhi'r-ruvât ve ta'dilîhim*, thk. Ahmed Muhammed Nûr Seyf (Dımaşk: Dârü'l-Me'mûn li't-Türâs, ts.), 64 (107).

⁶¹ İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 4/185; Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd ev Medîneti's-selâm*, 10/32.

⁶² Zehebî, *el-Kâşif fî ma'rifeti men lehû rivâye fî'l-Kütübi's-sitte*, 1/458 (2082).

⁶³ İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, 250 (2550).

⁶⁴ İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 369; İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, 155 (1165); Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl fî naqdî'r-ricâl*, 9/279.

⁶⁵ Moğultay b. Kılıç, *İkmâlû (Zeyl 'alâ) Tehzîbi'l-Kemâl*, 4/24.

⁶⁶ İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 9/141; Zehebî, *el-Kâşif fî ma'rifeti men lehû rivâye fî'l-Kütübi's-sitte*, 4/496; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 4/383.

yaptığını söylerken⁶⁷ Yahya b. Sa'îd el-Kattân ise onun mürsellerin çok zayıf olduğunu söylemektedir.⁶⁸ İbn Hacer ise kendinden önce verilen hükümleri bir cümlede toplayarak: “Meşhûr bir hadis hafızıdır ancak çok irsal ve tedlîs yapmaktadır”⁶⁹ demektedir. Netice itibarıyla Yahyâ, büyük hadis imamlarından birdir. Ancak bazı râvilerden mürsel hadisler rivayet etmekte bazen de tedlîs yapmaktadır. Mevzubahis rivayetimizde Yahyâ, Ebû Seleme'ye soru sorduğunu (سَأَلْتُ أَبَا سَلْمَةَ) ifade ederek tedlîs, rivayette sahâbî râvisine kadar bütün râvileri zikrederek de mürsel/munkatî' rivayet yapmadığını gözler önüne sermektedir.

Ebû Seleme b. Abdurrahmân b. Avf (ö. 94/712-13), hadis imamlarından bir imamdır.⁷⁰ Bu rivayette kullandığı rivayet lafzından (سَأَلْتُ جَابِرًا) Câbir ile mülâkâtının yanında hadis rivayetinin de olduğu anlaşılmaktadır.

Abdurrezzâk > Ma'mer > Zührî > Ebû Seleme b. Abdurrahmân > Câbir. Bu râvilerden Abdurrezzâk, Ma'mer ve Zührî'nin cerh-ta'dîl durumları Hz. Âişe tarikinde; Ebû Seleme b. Abdurrahmân ve Câbir'in durumlarına ise bu rivayetin Ebu Dâvûd tarikinde sika oldukları ve hoca-talebe ilişkilerinin olduğu beyan edilmiştir. Dolayısıyla Abdurrezzâk tariki sahih bir tariktir.

2.2. Rivayetin Metin Açısından Tahlili

“İlk inen vahyi” konu edinen Tayâlisî tarikiyle “fetret devrini” konu edinen Abdurrezzâk tarikinde geçen metinler tahlil edilecektir.

Ebû Dâvûd et-Tayâlisî'nin *Müsned*'inde geçen rivayetin metni şu şekildedir:

Yahyâ b. Ebî Kesîr olayı şöyle anlatmaktadır: “Ebû Seleme b. Abdurrahmân'a: 'İlk nazil olan Kur'an vahyi hangisidir, diye sordum' O da يَا أَيُّهَا الْمَدَّثِرُ Ey örtüsüne bürünen!” dedi. Ben de: 'Ama bana ilk inen Kur'an

⁶⁷ Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî en-Nesâî, *Zikrû'l-müdeşşîn*, thk. Şerif Hâtim b. Ârif el-Avnî (Mekke: Dâru Âlemi'l-fevâid, 1423), 1 (4).

⁶⁸ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fî Esmâ'ir-Ricâl*, 31/504.

⁶⁹ İbn Hacer, *Ta'rifü ehli (ülü)'t-takdîs bi-merâtibi'l-mevşûfîne bi't-tedlîs (Ṭabaqâtü'l-müdeşşîn)*, 36 (63).

⁷⁰ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 5/94 (429); Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fî Esmâ'ir-Ricâl*, 33/375; Zehebî, *el-Kâşif fî ma'rifeti men lehû rivâye fi'l-Kütübi's-sitte*, 2/431 (6661); İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, 645 (8142).

vahyinin: ﴿اقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ﴾ olduğu bildirilmişti' dedim. Peşine Ebû Seleme şöyle dedi: 'Ben de Câbir b. Abdillâh'a ilk inen Kur'an vahyini sorduğum da O da: ﴿يَا أَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ﴾ "Yâ Eyyühe'l-müddesir" dedi. Ben de: 'Ama bana ilk inen Kur'an vahyinin: ﴿اقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ﴾ olduğu bildirilmişti' dedim. Câbir de cevaben: 'Ben sana sadece Allah Resûlü'nün anlattığı şeyleri söylüyorum' dedi ve peşine Hz. Peygamber'in anlattığı şu hadiseyi aktardı: "Hira mağarasının civarında bulunuyordum. Oradaki tefekkürüm nihayete erince aşağıya doğru inmeye başladım. Vadiye indiğimde biri bana seslendi. Ben de önüme, arkama, sağıma ve soluma baktım ama hiçbir şey göremedim. Sonra başımı kaldırdığımda bir de ne göreyim, o (melek) yerle gök arasında bir tahtın üzerinde oturuyordu. Ben dehşete kapıldım ve derhal Hatice'nin yanına geldim. Ben örtün, beni örtün, diye seslendim. Hemen benim üzerim örtüldü ve başımdan aşağıya soğuk su döküldü. Tam o sırada bana: ﴿يَا أَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ قُمْ فَأَنْذِرْ﴾ "Ey örtüsüne bürünen! Artık insanları uyarmak için harekete geç, rabbinin büyüklüğünü tanı, elbisesini temiz tut"⁷¹ ayetleri nazil oldu."⁷²

Ahmed b. Hanbel'in *Müsned'*inde rivayet, iki yerde geçmektedir.⁷³ Birinci yerde geçen metinle Tayâlisî'nin *Müsned'*inde geçen metin arasındaki tek fark "(Cebrâil'in) Hz. Peygamber'e üç kere seslenilmesidir." İkinci yerde geçen metinde ise Ebû Seleme'nin Câbir'le arasında geçen diyalog bulunmamaktadır. Aynı şekilde Hz. Peygamber'e seslenişinin iki kere olduğu ve Müddesir sûresinin ilk dört ayeti yerine üç ayetinin indiği geçmektedir. Belâzurî'nin *Ensâbü'l-Eşrâf'*inde geçen metinde de Hz. Peygamber'e sesleniş Tayâlisî'nin *Müsned'*inde geçen metne muhalif olarak "(Cebrâil'in) Hz. Peygamber'e üç kere seslenilmesi" zikredilmekte ve sadece Müddesir sûresinin birinci ayetinin indiği geçmektedir.⁷⁴

Buhârî'nin *Sahîh'*inde 'ilk inen vahiy' ile alakalı rivayet iki yerde geçmektedir. İki yerde de Tayâlisî'nin *Müsned'*inde geçen metinden farklı olarak

⁷¹ Müddesir, 74/4.

⁷² Tayâlisî, *Müsnedü Ebî Dâvûd et-Tayâlisî*, 3/265 (1793).

⁷³ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 22/192 (14287), 23/384 (15214).

⁷⁴ Ebü'l-Hasen Ahmed b. Yahyâ b. Câbir b. Dâvûd el-Belâzurî, *Ensâbü'l-eşrâf*, thk. Süheyli Zekkâr - Riyâd ez-Ziriklî (Beirut: Dârü'l-Fikr, 1417), 1/107 (197).

Müddessir sûresinin ilk dört ayeti yerine üç ayetinin indiği geçmektedir.⁷⁵ Müslim'in *Sahîh*'inde geçen metinde ise Hz. Peygamber'e gelen sesin üç kere tekrarlanması dışında herhangi bir mana farkı yoktur.⁷⁶

Nesâî'nin *Sünen-i Kübrâ*'sında geçen rivayette Hz. Peygamber'e yapılan seslenmenin üç kere olması dışında herhangi bir mana farkı yoktur.⁷⁷ Ebû Ya'lâ'nın *Müsned*'inde bu rivayet üç farklı yerde geçmektedir. Birinci ve ikinci geçen yerde Hz. Peygamber'e iki kere sesleniş farkı varken üçüncü yerde üç kere sesleniş vardır. İkinci geçen yerde Müddessir sûresinin ilk dört ayeti yerine ilk üç ayetinin nazil olduğu geçmektedir. Üçüncü geçen yerde ise Ebû Seleme ile Câbir arasında geçen diyaloga yer verilmemiştir. Bunlar dışında mana açısından bir farklılık yoktur.⁷⁸ İbn Hibbân'ın *Sahîh*'inde geçen tarikte ise Hz. Peygamber'e iki kere sesleniş olduğu ve Müddessir sûresinin üç ayetinin nazil olduğu geçmektedir.⁷⁹ İbn Mende'nin *Îmân*'ında ise Hz. Peygamber'e iki kere sesleniş olduğu geçmektedir.⁸⁰ Taberânî'nin *el-Evâil* adlı eserinde geçen tarikte ise yalnızca Ebû Seleme'nin Kur'an'dan ilk inen vahyin hangisi olduğu sorusu ve Cabîr'in buna cevap olarak Müddessir sûresinin ilk ayetini okuması geçmektedir.⁸¹

Abdurrezzâk'ın *Musannef*'inde Hz. Peygamber (sav) vahyin fetrete uğrama hadisesini anlatırken şunları söylemiştir: "Ben bir ara yürürken gökten bir ses duydum. Ardından başımı kaldırdım. Bir de ne göreyim; Hira Mağarasında benim yanıma gelen (melek), yerle gök arasında duran bir tahtta oturuyordu. Ondankorkumdan ayaklarımın bağı çözüldü. Hemen eve döndüm

⁷⁵ Buhârî, "Tefsîrül-Kur'ân" 338, 340.

⁷⁶ Müslim, "Îmân" 161.

⁷⁷ Ebû Abdîrrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî en-Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, thk. Hasan Abdü'l-Mün'im Şiblî - Şu'ayb el-Arnâvûd (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1421), 10/318 (11568).

⁷⁸ Ebû Ya'lâ Ahmed b. Alî b. el-Müsennâ et-Temîmî el-Mevsilî Ebû Ya'lâ el-Mevsilî, *el-Müsned*, thk. Hüseyin Selîm Esed (Dimaşk: Dâri'ül-Me'mûn li't-Türâs, 1404), 3/451 (1948), 3/453 (1949), 4/159 (2225).

⁷⁹ Ebû Hâtîm Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî İbn Hibbân, *el-Müsnedü's-şahîh 'ale't-tekâsîm ve'l-envâ'* (*Şahîhu İbn Hibbân, es-Sünen, et-Tekeâsîm ve'l-envâ'*), thk. Şu'ayb el-Arnâvûd (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1414), 1/220 (34).

⁸⁰ İbn Mende, *Kitâbü'l-Îmân*, 2/695 (687).

⁸¹ Ebü'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî, *Kitâbü'l-Evâ'il*, thk. Muhammed b. Şekûr b. Mahmud el-Hâcî Emîr (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle/Dâri'ül-Furkân, 1403), 43 (17).

ve: 'Üzerimi örtün, Üzerimi örtün, beni örtüye büründürün' dedim. Ardından Allah (cc), Müddessir sûresinin ilk beş ayetini inzal buyurdu." Bu olay namaz farz kılınmadan önce gerçekleşti. ﴿وَالرَّجْزُ﴾ kelimesinden maksat putlardır.⁸²

Bu tarihte geçen metinle Tayâlisî'nin *Müsned*'inde geçen metin arasındaki tek fark sondaki '﴿وَالرَّجْزُ﴾' kelimesinden maksat putlardır' ifadesinin Ebû Seleme'ye ait olduğunun tasrih edilmesidir.⁸³ Kâsım b. Sellâm'ın *Fezâilü'l-Kur'ân* adlı eserinde geçen metinde ise Müddessir sûresinin yalnızca iki ayetinin nazil olduğu geçmektedir.⁸⁴ İbn Ebî Şeybe'nin *Musannef*'inde geçen metninde: "Vahyin ilk zamanlarında Hz. Peygamber'den vahiy kesilmişti. O zamanlarda tek kalmayı seviyordu. Hira mağarasında tek başına kalmaya başladı. Derken Hira mağarasında geri dönerken: 'Yukarıda bir şeyin olduğunu hissettim' dedi..." ziyadesi vardır.⁸⁵ Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'in bu rivayetin üç farklı tariki bulunmaktadır. Bunlardan birincisinin metninde "Hira mağarasında benim yanıma gelen" cümlesinde "yanıma gelen melek" kısmı rivayette açıkça zikredilmiştir ve rivayetin sonundaki Ebû Seleme'ye ait olan açıklama kısmında: "Bundan sonra vahiy korundu ve nazil olmaya devam etti" ifadeleri mevcuttur. İkincisinin metninde ise İbn Ebî Şeybe'nin *Musannef*'inde geçen ziyadelerin aynısı geçmektedir. Üçüncüsü ise Aburrezzâk'ın *Musannef*'inde geçtiği için tekrar ele alınmamıştır.⁸⁶

Bu metin Buhârî'nin *Sahîh*'inde üç farklı yerde geçmektedir.⁸⁷ İlk geçtiği yerdeki metnin buradaki metinden farkı: "Hira Mağarasında benim yanıma gelen" ifadesinin peşine "melek" ifadesi tasrih edildiği ve rivayetin sonunda 'vahyin korunup devam ettiği' ifadesinin ziyade olduğu görülmektedir. İkinci ve üçüncü geçtiği yerde herhangi bir mana farklılığına rastlanmamaktadır.

⁸² Abdurrezzâk, *el-Musannef fi'l-hadîs*, 5/321 (9719).

⁸³ Tayâlisî, *Müsned*, 3/269 (1799).

⁸⁴ Ebû Ubeyd el-Kâsım b. Sellâm b. Miskîn el-Herevî Kâsım b. Sellâm, *Fezâ'ilü'l-Kur'ân ve me'âlimuh ve edebüh*, thk. Mervân el-Atiyye vd. (Dımaşk - Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1415), 363.

⁸⁵ Ebû Bekr Abdullâh b. Muhammed b. Ebî Şeybe İbrâhîm el-Absî el-Kûfî İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef fi'l-eḥâdîs ve'l-âsâr*, thk. Kemâl Yûsuf el-Hûd (Riyâd: Mektebetü'r-Rüşd, 1409), 7/330 (36558).

⁸⁶ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 22/368 (14483), 23/280 (15033), 23/282 (15035).

⁸⁷ Buhârî, "Bed'ü'l-Halk" 7, "Tefsîrü'l-Kur'ân" 341, 342.

Nesâî ve Beyhakî'nin *Sünenü'l-Kübrâ'*larında geçen metinlerin buradaki metinden farkı: "Hira Mağarasında benim yanıma gelen" ifadesinin peşine "melek" ifadesi tasrih edildiği ve rivayetin sonunda "vahyin korunup devam ettiği" ifadesinin ziyade olduğu görülmektedir.⁸⁸

Hz. Câbir'den rivayet edilen "ilk inen vahiy" ve "fetret devrini" konu edinen haberler, aralarındaki mana farklılığını gözler önüne sermektedir. Bu iki rivayet arasında tercih yapabilmek için Hz. Peygamber'den yapılan konuyla ilgili diğer rivayetlere bakmak gerekmektedir. Bunlardan bir tanesi, bir önceki konuda da görüldüğü üzere, Hz. Âişe rivayetidir. O rivayette ilk inen vahyin 'Alak sûresinin ilk beş ayeti olduğu görülmektedir.⁸⁹

Hz. Câbir'den yapılan rivayetlerden "ilk inen vahiy" konu edinen rivayette Yahyâ'nın Ebû Seleme'ye, Ebû Seleme'nin de Câbir'e "Ama bana ilk inen Kur'an vahyinin: ﴿ اِقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ ﴾ olduğu bildirilmişti" ifadelerinden, her iki tabakadaki râvilerin (Yahyâ ve Ebû Seleme) yaşadığı dönemlerde 'Alak sûresinin ilk beş ayetinin ilk inen vahiy olduğu bilgisinin yaygınlık kazandığı anlaşılmaktadır.⁹⁰

Hz. Câbir'den yapılan rivayetlerden "fetret devrini" konu edinen rivayeti doğru kabul ettiğimizde konu şu şekilde vuzuha kavuşmaktadır: Hz. Peygamber Hira mağarasındayken 'Alak sûresinin ilk beş ayeti inmiştir. Daha sonra evine döndüğünde üzerinin örtülmesini istemiş ve peşine de "Ey örtüsüne bürünen. Kalk ve uyar..." şeklindeki hitapla başlayan Müddessir sûresinin ilk beş ayeti nazil olmuştur. Bu yaptığımız tercihin bir benzerini İbn Hibbân da *Sahîh'*inde yapmış ve şöyle demiştir: "Hz. Câbir'in haberinde Kur'an'dan ilk inen vahyin Müddessir sûresinin ilk bölümü olduğu, Hz. Âişe'nin haberinde ise 'Alak sûresinin ilk ayetleri olduğu geçmektedir. Bu iki haber arasında bir tezat yoktur. Zira Allah, Resûlüne Hira Mağarasındayken 'Alak sûresinin ilk bölümünü indirdi. Allah Resûlü evine dönünce Hz. Hatice onun üzerini örtüp üzerine soğuk su döktü. Hz. Hatice'nin evindeyken de Müddessir sûresinin ilk ayetleri indi. İki haber arasında bir çelişki yoktur."⁹¹

⁸⁸ Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ'*, 10/367 (11567); Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ'*, 7/82 (13335), 9/11 (17722).

⁸⁹ Abdurrezzâk, *el-Muşannef fi'l-ḥadîs*, 5/21 (9719).

⁹⁰ Tayâlisî, *Müsnedü Ebî Dâvûd et-Tayâlisî*, 3/265 (1793).

⁹¹ İbn Hibbân, *el-Müsnedü's-şahîḥ 'ale't-tekâsîm ve'l-envâ'* (*Şahîḥu İbn Hibbân, es-Sünen, et-*

Mustafa Öztürk, ilk inen vahiy konusunda Hz. Âişe rivayetinin Hz. Câbir rivayetine tercih edilme sebebini muhteva tahlili yaparak savunmaktadır: “Çünkü rivayetteki [Hz. Âişe rivayeti] anlatıma göre Hz. Peygamber ilk Kur’an vahyini alırken Cebrâil’le fiziki temas gibi olağanüstü bir tecrübe (hissî mucize) yaşamıştır. Hâlbuki Müddessir suresinin ilk ayetleriyle ilgili Câbir b. Abdillah rivayetlerinde bu denli müthiş ve olağanüstü tecrübenin zikri geçmemekte, en fazla Rasûlullah’ın başını kaldırıp yukarı baktığında kendisini ürküten bir varlık gördüğünden söz edilmektedir.”⁹² Ancak Öztürk, rivayet döneminde Hz. Peygamber’i olduğu konumdan daha üst seviyelere çıkartma çabası tezini ispatlama sadedinde, Buhârî ve Müslim kadar sıhhat şartlarına dikkat etmeyen siyer kaynaklarına dayanması calibi dikkattir. Mamafih Öztürk, bu tezinin o dönemdeki istisnalarından birisinin İbn Şihâb ez-Zührî olduğunu şu ifadeleriyle dile getirmektedir: “Mesela Zührî’nin rivayetlerinde Hz. Peygamber’in hayatı sade, gerçekçi ve abartmalardan uzak bir üslup içerisinde takdim edilmekte, Daha da önemlisi, Hz. Peygamber’in nebîlik ve beşerîlik vasıflarıyla ilgili olarak Kur’an’da ortaya konan ve esas itibarıyla onun Allah’tan vahiy alması dışında normal insan davranışları sergileyen biri olduğunu vurgulayan perspektife aykırı unsurlara yer verilmediği dikkat çekmektedir.”⁹³

Zührî, Hz. Ayşe rivayetinin fert olan tarikinde yer alan ravisidir. Bu durum Öztürk’ün Zührî hakkındaki iddiasını nakzeden bir durumdur. Ayrıca Öztürk, Hz. Câbir’den rivayet edilen “fetret devrini” konu edinen rivayetteki “وَهُوَ مُجَدِّتٌ عَنْ فَتْرَةِ الْوَحْيِ” ifadesinin idrâc olduğunu savunmaktadır. Bunun sebebini ise: “... Hz. Âişe rivayetinin Câbir rivayetine tercih edilmesi ve bunun için de Câbir rivayetinin bazı varyantlarına fetret-i vahiyle ilgili bir ara cümle eklenmesi, bize göre ilk Kur’an vahyinin nüzulünü hissî mucize bağlamına yerleştirme arzusuna işaret etmektedir”⁹⁴ şeklinde delilsiz bir iddiada bulunmaktadır. Ancak bu noktada Öztürk’ün ıskaladığı bir nokta vardır. O da Hz. Câbir’den yapılan fetret-i vahiyle alakalı “idrâcî” İbn Şihâb ez-Zührî’nin yer aldığı tarikle nakledilmiş olmasıdır. Bu yorumun da ona ait bir değerlendirme olabileceği ortadadır.

Teķāsîm ve'l-envâ’), 1/220 (34).

⁹² Öztürk - Ünsal, “Kur’an Tarihine Giriş”, 79.

⁹³ Öztürk - Ünsal, “Kur’an Tarihine Giriş”, 79.

⁹⁴ Öztürk - Ünsal, “Kur’an Tarihine Giriş”, 79.

Ayrıca bu rivayette vuku bulan iki mananın (“ilk inen vahiy” ve “vahyin fetrete uğraması”) Hz. Câbir’in, Hz. Peygamber’i eksik duyması sebebiyle olduğu birtakım âlimler tarafından dillendirilse de -Bayram Ayhan’ın dediği gibi-⁹⁵ bu kanaat isabetli değildir. Zira vahyin fetrete uğraması rivayetleri, Hz. Câbir’in, Hz. Peygamber’i yanlış duyma ihtimalini ortadan kaldırmaktadır.

3. Ebû Meysere Rivayeti

Temel hadis kitaplarında Ebû Meysere’den nakledilen rivayetin isnad ve metin açısından tahlili yapıldıktan sonra şerhlerden nakillerde bulunulacak ve rivayetle alakalı değerlendirilmeler yapılacaktır.

3.1 Rivayetin İsnad Açısından Tahlili

Ebû Meysere Amr b. Şurahbîl’den (ö. 63/683) rivayeti ilk tahrir eden İbn Ebî Şeybe’dir. (ö. 235/849)⁹⁶ İbn Ebî Şeybe > Ubeydullah > İsrâîl > Ebû İshâk > Ebû Meysere Amr b. Şurahbîl şeklindedir.

Rivayetin isnadının, tabiundan olan Ebû Meysere’nin (ö. 63/683) Hz. Peygamber’den likâ ve semâ’ı olmaması sebebiyle mürsel olduğu görülmektedir. Zira isnadda râvilerin rivayeti tahammül açısından kullandıkları lafızlara bakıldığında، قَالَ أَحْبَبْنَا إِسْرَائِيلَ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنْ أَبِي مَيْسَرَةَ، şeklinde olduğu görülmektedir. İbn Ebî Şeybe ve Ubeydullah’ın semâ sığası, diğer râvilerin ise temrîz sığaları ile (‘an ve enne) muan’an ve müen’en rivayeti tahammül ettikleri görülmektedir.

İbn Ebî Şeybe, cerh-ta’dil âlimlerince hadis ilminde hafız kabul edilmiştir.⁹⁷ Ubeydullah b. Mûsa, Şiiliğe meyyâl olduğu halde sika kabul edilmiştir.⁹⁸ İsrâîl b. Yûnus hakkında, sika ve Ebû İshâk’ın en kuvvetli talebelerinden biri olduğunu söylenmektedir.⁹⁹ Ebû İshâk hakkında sika¹⁰⁰

⁹⁵ Bayram Ayhan, “İlk İnen Vahye Dair Rivayetlerde Geçen Bazı İbarelerin Tahlili”, *Abant İzzet Baysal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6 (2015), 17.

⁹⁶ İbn Ebî Şeybe, *el-Muşannef fi’l-ehâdis ve’l-âsâr*, 7/329 (36555).

⁹⁷ Zehebî, *el-Kâşif fi ma’rifeti men lehû rivâye fi’l-Kütübi’s-sitte*, 1/592 (2946); İbn Hacer, *Takrîbü’t-Tehzîb*, 320 (3575).

⁹⁸ Zehebî, *el-Kâşif fi ma’rifeti men lehû rivâye fi’l-Kütübi’s-sitte*, 1/687 (3593); İbn Hacer, *Takrîbü’t-Tehzîb*, 375 (4345).

⁹⁹ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dil*, 2/331 (1258); İbn Hacer, *Takrîbü’t-Tehzîb*, 104 (401).

¹⁰⁰ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dil*, 6/243 (1247); Zehebî, *el-Kâşif fi ma’rifeti men lehû rivâye fi’l-Kütübi’s-sitte*, 2/82 (4185); İbn Hacer, *Takrîbü’t-Tehzîb*, 423 (5065).

olduğu söylenmektedir. Ebû Meysera Amr b. Şurahbîl hakkında da sika olduğu söylenmektedir.¹⁰¹

Rivayet ilmi açısından isnaddaki inkıtâ sebebiyle, isnadı zayıftır ve Hz. Âişe ve Hz. Câbir rivayetleriyle aynı kuvvette değildir.

3.2. Rivayetın Metin Açısından Tahlili

Bu rivayetın geçtiği en erken kaynak, tespit edilebildiği kadarıyla, İbn Ebî Şeybe'nin *Musannef* idir.¹⁰² Rivayetın metni şu şekildedir:

Ebû Meysera olayı şöyle anlatmaktadır: “Allah Resûlü (sav) inziva halinden çıktığında kendisine: ‘Ey Muhammed! (sav)’ diye seslenen birini işitti. Bu sesi duyduğunda endişelenerek Hatice'nin yanına geldi, başından geçenleri ona anlattı ve: ‘Hatice, aklıma bir kusur gelmesinden korkuyorum. İnzivadan ayrıldığım da bana biri sesleniyor ama ben kimseyi göremiyorum. Hemen endişelenip eve dönüyorum ama hep yanımda bana sesleniyor’ dedi. Hz. Hatice O'na: ‘Allah sana kötü bir şey yapmayacaktır. Zira sen -bildiğin gibi- doğru sözlüsün, emaneti korursun, akrabalık bağlarını gözetirsin. Merak etme Allah sana kötü bir şey yapmaz’ dedi. Hz. Hatice bu olayı gizlice Hz. Ebû Bekir'e söyledi. Zira o, cahiliye devrinde Hz. Peygamber'in yakın dostuydu. Hz. Ebû Bekir, Hz. Peygamber'i elinden tutup Varaka'ya götürdü. Varaka: ‘O'nun neyi var?’ diye sorunca Hz. Ebû Bekir ona Hz. Hatice'nin kendisine anlattıklarını anlattı. Daha sonra Hz. Peygamber de başından geçenleri ona anlattı. Varaka, Hz. Peygamber'e: ‘Bir şey görüyor musun?’ diye sorunca Hz. Peygamber: ‘Hayır, ben sadece inzivadan ayrıldığım da bu sesi duyuyorum ama hiçbir şey görmüyorum. Ben de korkudan hemen hızlıca eve dönüyorum ama o ses hep benim yanımda oluyor’ cevabını verdi. Varaka da: ‘Böyle yapma! O sesi duyduğunda, ne dediğini anlayabilmen için olduğun yerde bekle.’ dedi. Derken bir gün yine inzivadan ayrıldığında: ‘Ya Muhammed! (sav)’ nidasını duydu. Bu sefer O da: ‘Buyur’ dedi. O ses de: ‘Ben, Allah'tan başka ilah olmadığına ve Muhammed'in (sav) onun kulu ve elçisi olduğuna şahitlik ederim’ dedi. Sonra şöyle devam etti: ‘Ya Muhammed (sav) şöyle de: ﴿ الحمد لله رب العالمين، الرحمن الرحيم، ﴾ [Fâtiha sûresi bitinceye kadar okudu]’ Peşine Hz. Peygamber

¹⁰¹ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, 6/238 (1320); Zehebî, *el-Kâşif fi ma'rifeti men lehû rivâye fi'l-Kütübi's-sitte*, 2/78 (4171); İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, 422 (5048).

¹⁰² İbn Ebî Şeybe, *Musannef* 7/329 (36555)

hemen Varaka'nın yanına gelip olayı ona anlattı. Varaka da Hz. Peygamber'e: 'Sana müjdelersun, müjdelersun, müjdelersun! Ben senin, Hz. İsa'nın benden sonra Ahmet isminde bir peygamber gelecek diye müjdelediği peygamber olduğuna şahitlik ederim. Ben senin o Ahmed olduğuna şahitlik ederim. Ben senin Muhammed (sav) olduğuna şahitlik ederim. Ben senin Allah'ın Resûlü olduğuna şahitlik ederim. Ölüm fermanının verilmesi yakındır. Bu ferman verildiğinde ben yaşıyor olursam kesinlikle seninle beraber savaşıcağım' dedi. Varaka vefat etti. Hz. Peygamber de (sav): 'Rahibi, üzerinde yeşil bir elbise varken cennette gördüm'' dedi.¹⁰³

Ebû Meysere rivayeti daha önceden de ifade edildiği gibi mürsel bir rivayettir. Mürsel rivayet de rivayet ilmi açısından isnadı zayıf kabul edilmektedir. Bununla birlikte bize göre, diğer rivayetlere uygun telif edilebilen bir yorumla bilgi ifade etmektedir. İkinci rivayette yer alan muhteva "Hatice, aklıma bir kusur gelmesinden korkuyorum. İnzivadan ayrıldığımda bana biri sesleniyor ama ben kimseyi göremiyorum. Hemen endişelenip eve dönüyorum ama hep yanımda bana sesleniyor" tekrar ettiği görülmektedir. Bu durumun ilk vahiy döneminde yaşanan bir süreci ifade etmektedir. Muhtevası açısından Kur'ân'ın özü ve anası olan Fatihâ suresinin ilk vahiy olması iddiası bu rivayete dayanmaktadır ve muhteva tahlilleri ile ilk vahiy olduğuna delil alınması bir tercih ifade eder. Bununla birlikte Vahidî, Hz. Ali'nin, ilk inen vahyin Fatihâ sûresi olduğu görüşünde olduğu zikretmekte,¹⁰⁴ Zemahşerî de *Keşşâf* 'ında, müfessirlerin çoğunun Fatihâ sûresinin ilk inen vahiy olduğu görüşüne kail olduklarını söylemektedir.¹⁰⁵ Fakat İbn Âşûr, çoğu kişinin Fatihâ sûresinin ilk inen vahiy olduğu kanaatinde olduklarını ancak doğru olanın nüzul sırasının 'Alak, Müddessir ve Fatihâ şeklinde olduğunu söylemektedir.¹⁰⁶

Ayrıca Ebû Meysere rivayetinde Varaka'nın dini kimliği hususunda da birtakım işaretlere rastlanmaktadır.¹⁰⁷ Bayram Ayhan, konuyu şöyle

¹⁰³ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 7/329 (36555)

¹⁰⁴ Ebü'l-Hasen Alî b. Ahmed b. Muhammed en-Nîsâbü'rî Vâhidî, *Esbâbü'n-nüzûl*, thk. İsamü'd-in b. Abdî'l-Muhsin (Dârü'l-İslâh, 1412), 19.

¹⁰⁵ Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an haqâ'iki gâvâmi'zi't-tenzîl ve 'uyûni'l-eqâvîl fi vüçûhi't-te'vîl* (Beyrut: Dârü'l-Kitâbî'l-Arabî, 1407), 4/775.

¹⁰⁶ Muhammed et-Tâhîr b. Muhammed b. Muhammed et-Tâhîr et-Tûnisî İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr* (Tunus: ed-Dârü't-Tûnusiyye, 1984), 30/1/135.

¹⁰⁷ Ayhan, "İlk İnen Vahye Dair Rivayetlerde Geçen Bazı İbarelerin Tahlili", 3.

anlatmaktadır: "... Varaka Hz. Peygamber'e (a.s), İsa'nın müjdelediği kişi olduğunu ifade etmiştir. Bu ibare dikkate değer bir önemi haizdir. Çünkü Ebionite (veya Aryûsî) olması muhtemel olan Varaka'nın beklenen/müjdelenen peygamber vurgusu onun dini kimliği ile mutabıktır. Zira Ebioniteler'in Hz. İsa'yı peygamber olarak kabul ettikleri ve müjdelenen peygamberden haberdar oldukları kaynaklarda yer almaktadır."¹⁰⁸

Sonuç

Bu çalışma, hadis kaynaklarındaki merfû' rivayetlerden elde edilen bilgilere dayanarak Kur'an'ın ilk indirilen vahyinin hangisi olduğunu tespit etmeyi amaçlamaktadır. Kaynaklarda üç farklı merfû' rivayet bulunduğu gözlemlenmiştir. Bunlar Hz. Âişe, Hz. Câbir ve Ebû Meysere rivayetleridir. Hz. Âişe'nin rivayetine göre Kur'an'ın ilk inen vahiy 'Alak sûresinin 1-5. âyetleridir. Hz. Câbir'in rivayetine göre ise Kur'an'ın ilk inen vahiy Müdnessir sûresinin 1-5. âyetleridir. Son olarak, Ebu Meysere'nin rivayetine göre Fâtiha sûresi Kur'an'ın ilk indirilen vahiydir.

Ebu Meysere'nin rivayeti, mürsel olması nedeniyle diğer iki rivayete göre zayıf bir durumdadır. Dolayısıyla Fâtiha sûresinin ilk indirilen vahiy olma ihtimali zayıflamaktadır. Diğer iki rivayet ise güvenilir râviler tarafından aktarıldığı için sened açısından kuvvetlidir. Ancak Hz. Câbir'in rivayetinde metinle ilgili bazı sorunlar mevcuttur, bu durum da ilk inen vahiy konusunda Hz. Câbir'in rivayetinin belirleyiciliğini zayıflatmaktadır. Çünkü Hz. Câbir'nin rivayetinde "ilk inen vahiy" ve "fetret devri"ni konu edinen iki farklı metin bulunmaktadır ve bu iki metnin birbiriyle çeliştiği görülmektedir. Diğer taraftan Hz. Âişe'nin rivayeti "ilk inen vahiy" ile ilgilidir.

Sonuç olarak, Hz. Âişe rivayetinin, râvilerin güvenilirliği ve metnin tutarlılığı açısından en sağlam delil olduğu görülmektedir. Bu nedenle, ilk inen vahyin, Hz. Âişe tarafından aktarılan şekliyle 'Alak sûresinin 1-5. âyetleri olduğu sonucuna varılmıştır.

¹⁰⁸ Muhammed Âbid Câbirî, *Medhal ile'l-Kur'âni'l-Kerîm* (Beirut: Merkezü Dirâsâti'l-Vahdeti'l-Arabiyyeti, 2006), 60-63.

Kaynakça | References

- Abdurrezzâk, Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi' es-San'ânî el-Himyerî. *el-Muşannef fi'l-ḥadîs*. thk. Merkezü'l-Buhûsi ve Takniyeti'l-Ma'lûmât. 10 Cilt. Mısır: Dâru't-Ta'sîl, 1. Basım, 1436.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî. *el-Müsned*. thk. Şu'ayb el-Arnâvûd - Âdil Mürşid. 45 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1. Basım, 1421.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî. *Kitâbü'l-İlel ve marifeti'r-ricâl (el-Câmi' fi'l-ilel ve marifeti'r-ricâl) Rivâyetü'l-Mervezi ve ğayruhu*. thk. Dr. Vasiyyullah b. Muhammed Abbâs. Bombay/Hindistan: es-Dârü's-Selefiyye, 1. Basım, 1408.
- Akdemir, Salih. "Müsteşriklerin Kur'an-ı Kerim ve Hz. Muhammed'e (sav) Yaklaşımları". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 31/1 (ts.), 179-210.
- Aydın, Fuat. "Nâmûs/Nomos Cebrâil mi? 'Bed'ü'l-Vahy Hadisindeki Nâmûs Kavramı Üzerine". *Dîvân: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi* 15 (2003), 53-85.
- Ayhan, Bayram. "İlk İnen Vahye Dair Rivayetlerde Geçen Bazı İbarelerin Tahlili". *Abant İzzet Baysal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6 (2015), 1-20.
- Begavî, Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ' el-. *Şerḥu's-sünne*. thk. Şu'ayb el-Arnâvûd - Muhammed Züheyr eş-Şaveş. 15 Cilt. Dimaşk - Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 2. Basım, 1403.
- Belâzürî, Ebü'l-Hasen Ahmed b. Yahyâ b. Câbir b. Dâvûd el-. *Ensâbü'l-eşrâf*. thk. Süheyl Zekkâr - Riyâd ez-Ziriklî. 13 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1. Basım, 1417.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî el-. *es-Sünenü'l-kübrâ*. thk. Muhammed Abdü'l-Kâdir "Atâ". 10 Cilt. Beyrut/Lübnan: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 3. Basım, 1424.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fi el-. *el-Câmi'u'l-müsnedü's-şahîḥu'l-muḥtasar min umûri Resûlillâh şallallahü aleyhi ve sellem ve sünenihî ve eyyâmih*. thk. Muhammed Züheyr b. Nâsır en-Nâsır. 9 Cilt. Dârü Tavkî'n-Necâti, 1. Basım, 1422.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fi el-. *Kitâbü'd-Ḍuḥâfâ'i's-şâḡir*. thk. Ebû Abdillâh Ahmed b. İbrâhîm b. Ebi'l-'Ayneyn. Mektebetü İbn Abbâs, 1. Basım, 1426.
- Câbirî, Muhammed Âbid. *Medḥal ile'l-Kur'âni'l-Kerîm*. Beyrut: Merkezü Dirâsâti'l-Vahdeti'l-Arabiyyeti, 2006.
- Ebû Avâne el-İsferâyînî, Ebû Avâne Ya'kûb b. İshâk b. İbrâhîm el-İsferâyînî. *Müstaḥrecü Ebî 'Avâne*. thk. Eymen b. Ârif ed-Dimaşkî. 5 Cilt. Beyrut: Dârü'l-

Ma'rife, 1419.

Ebû Bekr eş-Şâfiû, Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh b. İbrâhîm el-Bezzâz eş-Şâfiû el-Bağdâdî. *el-Fevâ'idü'l-müntehabetü'l-avâlî anî's-şüyûh*. Riyâd: Dâru İbni'l-Cevzî, 1. Basım, 1417.

Ebû Nuaym el-İsfahânî, Ebû Nuaym Ahmed b. Abdillâh b. İshâk el-İsfahânî. *el-Müsnedü'l-müstahtec ulâ Şahîhi Müslim*. thk. Muhammed Hasan İsmâil eş-Şâfiî. 4 Cilt. Beyrut/Lübnan: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1. Basım, ts.

Ebû Ya'lâ el-Mevsilî, Ebû Ya'lâ Ahmed b. Alî b. el-Müsenâ et-Temîmî el-Mevsilî. *el-Müsned*. thk. Hüseyin Selîm Esed. 13 Cilt. Dımaşk: Dârü'l-Me'mûn li't-Türâs, 1. Basım, 1404.

Ezrakî, Ebû'l-Velîd Muhammed b. Abdillâh b. Ahmed b. Muhammed el-. *Ahbâru Mekke ve mâ câ'e fihâ mine'l-âsâr*. thk. Abdülmelik b. Abdillâh b. Düheys. 2 Cilt. Mektebetü'l-Esedî, 1. Basım, 1424.

Hâkim, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Hâkim en-Nîsâbü'rî. *el-Müstedrek üle's-Şahîhayn*. 4 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1. Basım, 1411.

Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit el-Bağdâdî. *Târîhu Bağdâd ev Medîneti's-selâm*. thk. Beşşâr Avvâd Marûf. Beyrut: Dârü'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1. Basım, 1422.

İbn Âşûr, Muhammed et-Tâhir b. Muhammed b. Muhammed et-Tâhir et-Tûnisî. *et-Tahtârîr ve't-tenvîr*. Tunus: ed-Dârü't-Tûnusiyye, 1984.

İbn Ebî Hâtîm, Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed b. İdrîs er-Râzî. *el-Cerh ve't-ta'dîl*. thk. Tab'atü Meclisi Dâirati'l-Me'ârifî'l-Osmâniyye bi Haydârabad ed-Deken el-Hind. 9 Cilt. Beyrut/Lübnan: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1. Basım, 1371.

İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr Abdullâh b. Muhammed b. Ebî Şeybe İbrâhîm el-Absî el-Kûfî. *el-Muşannef fi'l-eğâdis ve'l-âsâr*. thk. Kemâl Yûsuf el-Hûd. 7 Cilt. Riyâd: Mektebetü'r-Rüşd, 1. Basım, 1409.

İbn Hacer, Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî. *Fethu'l-bârî bi-şerhi Şahîhi'l-Buhârî*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbaki vd. 13 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1379.

İbn Hacer, Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî. *Takrîbü't-Tehzîb*. thk. Muhammed Avvâme. Cidde: Dârü'l-Minhâc, 9. Basım, 1433.

İbn Hacer, Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî. *Tarîfü ehli (ülü)'t-takdis bi-merâtibi'l-meşûfîne bi't-tedlîs (Tabakâtü'l-müdelîsîn)*. thk. Âsım b. Abdillâh el-Karyûtî. 1 Cilt. Ürdün: Mektebetü'l-Menâr, 1. Basım, 1980.

İbn Hacer, Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî. *Tehzîbü't-*

- Tehzîb*. 15 Cilt. Kâhire: Dârü'l-Kitâbi'l-İslâmî, 1327.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtîm Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büsfî. *el-Müsnedü's-Şahîh ale't-tekâsîm ve'l-envâ' (Şahîhu İbn Hibbân, es-Sünen, et-Teķâsîm ve'l-envâ)*. thk. Şu'ayb el-Arnâvûd. 18 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1. Basım, 1414.
- İbn Mende, Ebû Abdillâh Muhammed b. İshâk b. Muhammed el-İsfahânî. *Kitâbü'l-İmân*. thk. Dr. Ali b. Muhammed b. Nâsır el-Fakîhî. 2 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2. Basım, 1406.
- İbnü'l-Cevzî, Ebû'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî. *Zâdü'l-mesîr fi ilmi't-tefsîr*. thk. Abdürrezzâk el-Mehdî. 4 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, 1. Basım, 1422.
- Kâsım b. Sellâm, Ebû Ubeyd el-Kâsım b. Sellâm b. Miskîn el-Herevî. *Fezâ'ilü'l-Kur'ân ve meâlimuh ve edebüh*. thk. Mervân el-Atiyye vd. Dımaşk - Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1. Basım, 1415.
- Mizzî, Ebû'l-Haccâc Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdirrahmân b. Yûsuf el-. *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*. thk. Dr. Beşşâr Avvâd Ma'rûf. 35 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2. Basım, 1403.
- Moğultay b. Kılıç, Ebû Abdillâh Alâüddîn Moğultay b. Kılıç b. Abdillâh el-Bekcerî el-Hikrî. *İkmâlü (Zeyl alâ) Tehzîbi'l-Kemâl*. thk. Ebû Abdirrahmân Âdil b. Muhammed - Ebû Muhammed Üsâme b. İbrâhîm. 12 Cilt. Kâhire: el-Fârûku'l-Hadîsiyye, 1. Basım, 1422.
- Müslim, Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî. *el-Câmi'u's-Şahîh*. thk. Ebû Kuteybe Nazar b. Muhammed el-Fâryâbî el-Fâryâbî. Riyâd: Dârü't-Tîbe, 1. Basım, 1427.
- Nesâî, Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî en-. *eḏ-Ḍuafâ' ve'l-metrûkîn*. thk. Mahmud İbrahim Zâyid. Haleb: Dârü'l-Va'y, 1. Basım, 1396.
- Nesâî, Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî en-. *es-Sünenü'l-kübrâ*. thk. Hasan Abdü'l-Münîm Şiblî - Şu'ayb el-Arnâvûd. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1. Basım, 1421.
- Nesâî, Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî en-. *Zikrû'l-müde'llisîn*. thk. Şerif Hâtîm b. Ârif el-Avnî. 1 Cilt. Mekke: Dârü Âlemi'l-fevâid, 1. Basım, 1423.
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-. *el-Minhâc fi şerhi Şahîhi Müslim b. Haccâc*. 18 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâ'î't-Türâsi'l-Arabî, 2. Basım, 1392.
- Öztürk, Mustafa - Ünsal, Hadiye. "Kur'an Tarihine Giriş -Evvelü mâ Nezel (İlk Nazil Olan Kur'an Vahyi) Meselesi-". *Eskiyeeni: Anadolu İlahiyat Akademisi Araştırma Dergisi* 26 (2013), 65-119.
- Serrâc, Ebû'l-Abbâs Muhammed b. İshâk b. İbrâhîm es-. *Hadîsü's-Serrâc*. thk. Ebû Abdillâh Hüseyin b. Ukkâşe b. Ramazân. 4 Cilt. el-Fârûku'l-Hadîsiyye, 1. Basım,

1425.

Taberânî, Ebû'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-. *Kitâbü'l-Evâ'il*. thk. Muhammed b. Şekûr b. Mahmud el-Hâcî Emîr. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle/Dârü'l-Furkân, 1. Basım, 1403.

Tayâlisî, Ebû Dâvûd Süleymân b. Dâvûd b. el-Cârûd et-. *Müsnedü Ebî Dâvûd et-Tayâlisî*. 4 Cilt. Mısır: Dârü'l-Hecr, 1. Basım, 1419.

Ukaylî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Amr b. Mûsâ el-. *eđ-Đuţafâ'ü'l-kebîr*. thk. Dr. Abdü'l-Mu'tî Emîn Kal'acî. 4 Cilt. Beyrut/Lübnan: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, 1404.

Vâhidî, Ebû'l-Hasen Alî b. Ahmed b. Muhammed en-Nîsâbü'rî. *Esbâbü'n-nüzûl*. thk. İşâmü'd-in b. Abdî'l-Muhsin. Dârü'l-İslâh, 2. Basım, 1412.

Yahyâ b. Maîn, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Maîn b. Avn el-Mürri el-Bağdâdî. *Su'âlâtü İbni'l-Cüneyd*. thk. Ahmed Muhammed Nûr Seyf. el-Medinetü'l-Münevvera: Mektebetü'd-Dâr, 1. Basım, 1408.

Yahyâ b. Maîn, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Maîn b. Avn el-Mürri el-Bağdâdî. *Târîhu Osmân b. Saîd ed-Dârimî an Ebî Zekeriyâ Yahyâ b. Maîn fi tecrîhi'r-ruvât ve ta'dîlihîm*. thk. Ahmed Muhammed Nûr Seyf. Dımaşk: Dârü'l-Me'mûn li't-Türâs, ts.

Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî et-Türkmânî el-Fârikî ed-Dımaşkî. *el-Kâşif fi marifeti men lehû rivâye fi'l-Kütübi's-sitte*. thk. Muhammed Avvâme. 2 Cilt. Cidde: Dârü'l-Minhâc, 2. Basım, 1430.

Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî et-Türkmânî el-Fârikî ed-Dımaşkî. *Mîzânü'l-itidâl fi nağdi'r-ricâl*. thk. Ali Muhammed el-Becâvî. 4 Cilt. Beyrut/Lübnan: Dârü'l-Ma'rife li't-Tiba'ati ve'n-Neşr, 1. Basım, 1382.

Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî et-Türkmânî el-Fârikî ed-Dımaşkî. *Siyeru alâmi'n-nübelâ'*. thk. Şu'ayb el-Arnâvûd - Beşşâr Avvâd Ma'rûf. 29 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2. Basım, 1402.

Zemaşerî, Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-. *el-Keşşâf an haķâ'iki ğavâmizi't-tenzîl ve uyûni'l-eķâvîl fi vücûhi't-te'vîl*. Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, 3. Basım, 1407.